

SAMLAREN

*Tidskrift för
svensk litteraturhistorisk
forskning*

ÅRGÅNG 87 1966

Svenska Litteratursällskapet

UPPSALA

Almqvist & Wiksells

BOKTRYCKERI AKTIEBOLAG

UPPSALA 1967

WILHELM DUWE: *Ausdrucksformen deutscher Dichtung vom Naturalismus bis zur Gegenwart. Eine Stilgeschichte der Moderne*. Erik Schmidt Verlag, Berlin 1965.

Wilhelm Duwes 300-sidiga bok rymmer tre huvudavsnitt, som behandlar episk, lyrisk och dramatisk form i den tyska litteraturen fr. o. m. naturalismen. Han förklarar i förordet att man skulle missförstå Emil Staigers sats: »Eine Kunst ist um so vollkommener, ja mehr sich das Lyrische und das Epische und das Dramatische in ihr erfüllen», om man för den skull försummade de tre genrernas strukturella utveckling. Det finns utan tvivel alltför få genrestudier vad det gäller vår egen litteratur och Duwes undersökning borde kunna ge impulser till genremässiga stilanalyser av svensk modernism. Wilhelm Duwes arbete riktar sig i främsta rummet till tyska högskollärare och studenter, men jag fruktar att det inte blir lätt för dem att tillgodogöra sig bokens innehåll. Den kompakta framställningen ställer rätt stora krav på läsaren.

Günter Grass figurerar i boken som en diktare på avvägar. Duwe delar den uppfattningen att romanen Blecktrumman saknar »kathartische Wirkung» och hävdar i anslutning härtill »dass wir eine Form nur dort anerkennen können, wo sie tatsächlich zum Ausdruck einer menschlichen Seins- und Wesenswahrheit geworden ist. Diesen jeder Dichtung innewohnende Gehalt von der Form her zu erschliessen ist die Aufgabe unserer Untersuchungen.» Det är sannerligen ingen liten uppgift! Om man redan står tveksam inför Duwes magistrala definition av begreppet »form» — »Seins und Wesenswahrheit» är en betänklighets glosa! — så ser man med förundran hur Duwe konstaterar att ingen tyskspråkig diktare av rang hör till den absurda teaterns skapare och därav drar följande slutsats: »Das hängt zweifellos mit unserer Mentalität zusammen, der es zuwiderläuft, der Welt nachträglich ihren Sinn abzusprechen, nachdem unsere Philosophie von Leibnitz bis Hegel ihren idealen Sinn offenbart hat. So überwiegen auch bei den gegenwärtigen deutschsprachigen Dichtern die lebenserhaltenden und bewahrenden Kräfte.» Uttalandet ter sig i sin generalisering naivt och hypertyskt. Man får ett nytt be-lägg för hur benägna de tyska litteraturforskarna alltjämt är att förirra sig i idealistisk metafysik. Hugo Friedrich, vars också i Sverige välkända undersökning *Die Struktur der modernen Lyrik* åberopas av Duwe, kan likaså tillfälligtvis anslå en alltför högspänd ton. Så när han på tal om Mallarmé förklarar att denne fört lyriken till rymder, »som saknar den äkta transcendensen, saknar gudarna».

Med en iögonenfallande systematik gör Duwe gällande att det inom modern epik, dramatik och lyrik finns bara tre uttrycksmöjligheter (»denn nicht alles ist zu allen Zeiten möglich, wie bereits Heinrich Wölfflin festgestellt hat»). Den första av de tre *episka* formerna utgörs av »Darstellungsformen der Wirklichkeit» — representerad av den naturalistiske teoretikern Arno Holz, Hermann Broch med sin inre monologroman *Der Tod des Vergil*, Musil, Böll (*Billard um halbzehn*) m. fl. Som ett andra led möter »Auflockerung der traditionellen Romanformen», där Duwe helt koncentrerar sig på ett studium av Thomas Manns ironiskt-skeptiska distans till verkligheten. (Doktor Faustus förbigås helt.) Slutligen behandlas »Ausdrucksformen der Verfremdung und des Übersinnlichen». En utgångspunkt blir här Kasimir Edschmidts »barocke Sprache» och Klabunds »baladesker Erzählstil». Vidare uppmärksammas Gustav Meyrinks *Golem*, Kafka och Hesse förbigås relativt snabbt, medan Alfred Döblin ägnas huvudintresset. Berlin Alexanderplatz utgör Döblins första »ganz christliche Roman», framhåller Duwe, och likaså höjdpunkten i hans författarskap. »Wie in den übrigen Romanen Döblins handelt es sich im Gegensatz zu den expressionistischen Erzählwerken von Edschmid, Klabund, Meyrink, Kafka och Hesse um keine Ich-Darstellung, in der jeweils die Hauptperson das Sprachrohr des Dichters bildet, sondern um ein Dutzendschicksal des Jahres 1928 aus dem Berliner Osten, das uns ein allwissender Erzähler als Parabelfall menschlichen Suchens und Irrens ad oculos demonstriert.» Också den store judiske, katolske diktarens sista roman *Hamlet oder die lange Nacht nimmt ein Ende* (1956) analyseras i fråga om berättarteknik och etisk medvetenhet.

Inom dramatiken tar Duwe först upp den berättande teatern fr. o. m. Hauptmann över Brecht till Dürrenmatt; sedan gör han en boskillnad mellan »Weltanschauungs-dramatik» (Wedekind, Fritz von Unruh, Georg Kaiser och Dürrenmatt på nytt) samt »Stations- und Ich-Dramatik»: »Während die Weltanschauungs-Dramatik sich in der

Regel in Akte gliedert, spielt sich die Ich-Dramatik in einer Folge von Stationen ab, so dass man auch von Weg-Dramen sprechen kann.» Strindbergs revolutionerande insats framhävs förtjänstfullt.

Tredelningen inom lyrikavsnittet skiljer mellan »Freie Rhythmen und Zeilenformen», »Metrische Formen» samt »Reine Formen und Chiffren». Den fria rytmikens utveckling följs från Nietzsche över Morgenstern och Holz, Mombert, Else Lasker-Schüler, Trakl, Brecht m. fl. Duwe värderar mest en inte alltför formupplöst vers. Det är en huvudtes i hans stilundersökningar att de nya uttrycksformerna närmare än vad man allmänt föreställer sig ansluter sig till traditionen. Som några av de yppersta poemen i den yngsta tyska lyriken betecknas Paul Celans 'Todesfuge', Ingeborg Bachmanns 'Alle Tage', Hilde Domin's 'Nur eine Rose als Stütze' och Hogelstanges 'Ein Wort'. Det är ingen tillfällighet, anmärker Duwe, »dass diese vier Gedichte sämtliche Ausdrucksformen heutiger Lyrik enthalten».

Wilhelm Duwes gränsdragningar och systematiseringsiver förgriper sig på det komplicerade litterära skeendet. I stället för att betrakta den litterära formen som uttryck för en mänsklig »Seins- und Wesenswahrheit» kunde Duwe ha uppehållit sig vid mer gripbara företeelser som psykoanalysens betydelse för konstformen i Der Steppenwolf och andra verk. (Freud nämns bara en gång; Duwe avvisar kategoriskt att Döblin stod i beroende av Freud.) Man hade också gärna sett att Duwe starkt reducerat antalet analyserade verk. Ofta nog blir analyserna alltför kortfattade för att säga något väsentligt.

Likväl inger Wilhelm Duwes stilanalytiska genomgång respekt. Den vill erbjuda en motsvarighet till Fritz Martinis undersökningar av den tyska prosans utveckling alltifrån Nietzsche. När nu alltfler västtyska författare börjat skaffa sig ett namn inom världslitteraturen växer intresset för dylika överblickar.

Ulf Wittrock

Finale und Auftakt. Wien 1898-1914. Literatur - Bildende Kunst - Musik. Hrsg von Otto Breicha und Gerhard Fritsch. Otto Müller Verlag. Salzburg 1964.

Finale und Auftakt är en antologi som omspannar såväl litteratur som bildande konst och musik. Ett avsnitt inlett med en orienterande essä är ägnat åt var och en av dessa konstarter. I ungefär lika delar har sammanförts texter om litteratur, konst och musik — programmatiska ståndpunktstaganden, teoretiska artiklar, dagboksanteckningar — med skönlitterära texter, reproduktioner och fotografier. Utgivarna har strävat efter att dessa olika inslag skall inbördes belysa varandra och tillsammans ge en helhetsbild, något som de också lyckats med. På en punkt förefaller dock målsättningen ha varit oklar. Antologin bär undertiteln Wien 1898-1914 och avsnitten om bildande konst och musik är också begränsade härtill. Det litterära urvalet har emellertid vidgats att omfatta även författare från Österrike-Ungern vars direkta kontakter med Wien är obetydliga såsom Kafka och Rilke. En större konsekvens här hade bidragit till att göra bilden av just Wiens betydelse under den aktuella tiden klarare.

Tyngdpunkten såväl i de inledande essäerna som i valet av texter är inte lagd på att visa vad i Wien som vid denna tid var »Finale» utan på vad som var »Auftakt». En central plats intar därför med rätta Georg Trakl och Oskar Kokoschka, den senare lika radikal lyriker och dramatiker som målare. Av Hugo von Hofmannsthal och Arthur Schnitzler har valts texter där dessa tangerar en radikalare hållning än den som kom att dominera deras författarskap. Av Hofmannsthal ingår hans fiktiva Chandosbrev från 1902 som ger uttryck för en långtgående skepsis beträffande språkets möjligheter och av Schnitzler hans burliska enaktare Zum grossen Wurstel (1904), ett effektivt stycke antiteater. Gerhard Fritsch säger med rätta att vi i dag knappast kan undgå att läsa partier av Schnitzlers pjäs som absurd teater, men ännu mer påfallande är kanske hur mycket av Pirandellos roll- och identitetsproblematik i Sex roller söka en författare som redan här finns. Den wienare som mer än någon annan kom att präglade litteraturens utveckling är dock inte någon författare utan givetvis Sigmund Freud, vars uppsats Der Dichter und das Phantasieren ingår. Den tematik som är Freuds kommer till uttryck